

S O K F É L E .

82. Szám. Béts. October 11-dikén. (30) 1833

Emlékeztető Jegyzetek.

O c t o b e r .

9 Oct. — 1620 † Posonban Gróf Dampiere a' várkapui rohanás alatt. Előbb Esztergom várnagya volt; 1604 megverte Bethlen Gábort.

10 Oct. — 1616. Lieflandban Loudon születése napja.

11 Oct. — 1531 † Zwingli az ütközetben. — 1809. Meidlingban (Béts mellett) megöltetik ma Stapfer Fridrik, Erfurti Predikátor fia, ki Napoleont Schönbrunnban meg akarta ölni.

Attilának magyar-deák levele.

Kazinczy Ferentz ezen tizmű munkájában: *Magyar Régiségek és Ritkaságok. Pesten.* kiadta a' többek közt Varjas Jánosnak, a' Debretzeni Reformatum Collegiumban 34 esztendőig Szent Írásmagyarázást tanított, és 1786-ban kimúlt nagy tudományú Professornak É vocalisú Énekét. Ezen Ének eleibe botsátott 's az Olvasóhoz intézett beszédében, a' 191. és 192. lapokon előadja az említett Professornak egy jeles találmányját annak megmutatására, hogy Attila tudott deákul. Attiláról bizonyos, hogy nem tsak szerette a' maga nemzeti hunnus azaz magyar nyelvét, hanem még azon is igyekezett, hogy a' meghódoltatott nemzetségek is megszeressék azt, és vele egy nyelven beszéljenek. Erre nézve, a' mint *Alcyonius Lib. II. de Exilio p. 213.* írja, ki is adta az alatta valóknak egy parantso-lathan, hogy senki közzülök deák nyelven beszélni ne mérészeljen; sőt a' mi több, a' maga tartományjából még olyan tanítómestereket is vitetett ki olasz országba, a' kik az Olaszokat magyar nyelvre tanítsák.

Toldalék a' M. Kurírhoz.

82 (30)

Ebből mindazáltal nem lehet azt következtetni, hogy Attila nem tudott deákül, sőt mint Fejedelem fia, hihetőképen tanítottatott ő a' tudományokra, különösen az akkor a' világ nagyobb részében uralkodott deák nyelvre. Épen azt mutatja meg elmésen és tréfásan Professor Varjas János, az említett helyen, egy Attilának tulajdonított levélkében vagy írásban, hogy Attila tudott deákül. Az az írás t. i. két értelmű, úgy hogy lehet mind magyar mind deák beszéd és írás gyanánt olvasni. De a' Kazinczy Ferentz által előadott írásban sok hiányjelek vagynak, mellyek miatt a' magyar olvasásban középen megszakadt vagy fél szó is fordul elő. Én tehát hiteles kútfőből merítve, telyes épségében terjesztem itt elő Professor Varjas Jánosnak említett levélkéjét, mellyet t. i. Attilának tulajdonított. Így van tehát az Attila levele:

AMARIAITFELCELACASTANIVELEDEDIVT-
IVSESTORVENSHERENTIROMESTATTILA.

Ez a' levél a' régi Rómaiak és egyéb régi nemzetek szokása szerint van írva, kik a' beszédnek minden szavait folyvást egymáshoz ragasztva írták, és tsupán nagy betűkkel éltek, az I betűt mind i mind j, a' V betűt pedig mind u, mind v hangok jelentésére használván. Azonban itt a' C betű k hangot jelent, mint jelentett a' régi Rómaiaknál, kik azt mindég k hanggal olvasták, és Ce azaz Ké betűnek nevezték, melly C betűnek igaz hangja már az Attila idejében kezdett a' Gothusok, Hunnusok, Alanusok 's más nem deák nyelvű (barbarus) nemzetek által megrontatni, és tzingő, 's tsattogó tz, ts, hangokra elváltoztattatni. Az S betű pedig nem tsak sziszegő sz hangot jelent az Attila írásában, mint a' régi Rómaiaknál, hanem süvöltő s hangot is, melly hang nem volt meg a' Római

nyelvben. Így kell tehát ezt a levelet, mellyben Attila egy Marjai nevű, és egy másik embernek, a' kihez ezt az írást küldötte, felakasztatását parantsolja, magyarul olvasni:

A' Marjait fel kell akasztani, veled edjűtt; jus és törvény szerént írom ezt Attila.

De lehet ugyan ezt a levelet deák nyelven is olvasni, megjegyezvén azt, hogy itt az AE helyett is csak egyszerű E találtatik. Ugyanis az AE, OE kettős hangokat már az első századnak vége felé elkezdték a' Rómaiak hibásan egyszerű E hanggal ejteni, az Attila idejében pedig már azok helyett gyakran csak egyes E betűt tettek az írásban is. Ezt a levelet tehát így kell olvasni deákúl:

Amari ait fel; cela casta nive; laede diutius, esto ruens haerenti Romae. st! Attila.

Akkor írhatta ezt a levelet Attila, mikor III. Valentinianus napnyúgoti Tsászár megtagadta ő tőle Honoríát, a' maga testvér húgát, a' ki gyűrűjét elküldvén, ajánlotta vólt magát Attilának feleségül, neki ígervén a' napnyúgoti birodalomnak felét is. Ekkor a' szerelem méreggá változott Attilában, és készült a' Valentinianus jeles vezére Aëtius ellen nagy sereggel, hogy a' római napnyúgoti birodalomnak, melly már ekkor ingadozott, véget vessen. Valamelly fő hadi vezérjének írta tehát ezt a levelet Attila, és ennek értelme magyarul ez: Az epe (azaz harag) mondja azt, hogy szerettedik (t. i. Honoria én-tőlem); titkold ezt tiszta hóval (azaz igaz hűséggel); sérts tovább is, légy lerontója a' megakadt Rómának. Tsitt! (azaz hallgass) Attila.

A' Kazinczy Ferentz előadása szerént így volt a' levél deákúl: Amari ait fel; cela casta nive. — — — Jus esto ruenti Romae. St! Attila; mellyet így kell

magyar hangon olvasni: A' Marjait fel kell akasztani.
Ve. 4. — — — Jus és törvényt írom ezt. Attila.

Az önhangzók felosztásairól.

Minden osztályozásai az önhangzóknak az ő kimondások módján épülnek. A' magyar nyelvben elsőben is így osztatnak fel az önhangzó betűk:

Rövidék: a, e, i, o, u, ö, ü.

Hosszúk: á, é, í, ó, ú, ő, ű.

Ezen különbségre nagyon szükséges vigyázni, mert gyakran a' szónak épen más értelme van rövid, más hosszú önhangzóval ejtve, p. o. kar, kár, kerek, kérek, kor, kór, szurok, szúrok, tör, tör, szitok, szítok, türök, tőrök, 's a' t. Mindazáltal még nagyobb különbséget jelentenek az önhangzóknak egyéb felosztásai, mellyekben a' rövid és hosszú önhangzók, a' mellyek egymásnak meg felelnek, mindég egy osztályba esnek. — Legnevezetesebb és a' magyar nyelvben legalaposabb ez a' felosztása az önhangzóknak:

Kemények, vagy mély hangúak: a, o, u.

Lágyak, vagy magoss hangúak: e, ö, ü.

Ezen felosztást érteni kell a' hosszú önhangzókról is. A' magyar szókban egyenként véve vagy tsak kemény, vagy tsak lágy önhangzók fordulnak elő, az i közép-természetű lévén, mindenik rendbeliekkel könnyen öszve jön; a' hosszú é is elegyedik néha a' kemény hangokhoz. A' kemény önhangzók kimondásában a' nyelv nem vesz részt, hanem lehotsátkozva nyugszik: a' lágyak kiejtésében felemelkedve munkálkodik. Ezért nehéz ugyanazonegy szóban kemény és lágy önhangzókat özveelegyíteni, mint a' Lőség, Übung; douleur, voulu, 's a' t. idegen szókban.

A' kimondás eszközeire nézve így osztatnak fel az önhangzók:

Torokhang: a.

Szájpadláshangok: e, i.

Ajakhangok: o, u.

Ajakszájpadláshangok: ö, ü.

Az ö kiejtésében az oe, az ü kiejtésében az ui mechanizmusa egyesítve vagynak. Ez a' felosztás is kiterjed a' hoszszú önhangzókra is.

A' kimondás módjára nézve, a' szerént a' mint keskenyebb vagy szélesebb tsatornán botsáttatnak ki az önhangzók: így osztatnak fel:

Keskeny hangok: u, i, ü.

Széles hangok: o, e, ö.

értvén ezeket a' hoszszú önhangzókról is. Az a legszélesebb hang: de legkönnyebb kimondású: Némelly emberek a' keskeny, mások a' széles önhangzókat szeretik, és szájokat különösen azoknak ki ejtésére szoktatják. Hiba volna akár tsupa keskeny, akár tsupa széles hangokon beszélni, a' széles hangok helyett az azoknak megfelelő keskenyeket ejtvén, vagy megfordítva. P. o. e' helyett: József ötsémtől öt hordó édes bort kértem költsön, így szóllani: Júzsif ütsimtül üt hurdú idis burt kirtim kültsün, keskenyszájúság, mellyre hajlandók a' Tzigányok. E' helyett pedig: igyunk a' sült lúdhúsrá, míg kiürül kulatsunk, így beszélni: egyonk a' sölt lódhósrá, még keöröl kolatsonk, széles szájúság, melly hibára hajlandók a' Magyarok közül a' Palátzok.

Sz. J.

A p r ó s á g o k.

1. Némelly országoknak pölgári alkotmánya hasonló szép apáinkról ránk maradt, 's dülő félben álló viskónkhoz, mellyben minden gerenda szú ette, 's

megrettsent, mellynek régiségét a' piszkos pókhálók, 's eső mosás által történt szakadások hieroglyphiei bizonyítják; de a' mellyeknek konyháját 's kéményét az előre látó építő téglából alkatta, hogy ugyantsak apáinkról maradt vagyonunkat legalább agyon zúzás veszedelme nélkül répthessük füstbe.

2. Furtsa észre vétel az, mellyet a' Burdach Physiologiájában olvasunk, a' férfi és aszszony közt való külömségről, hogy t. i. ha elesik a' férfi artzra, az aszszony pedig hanyatt esik. A' magyar fordító (mert hiszen most mindent fordítva kapunk) jegyzésbe tehetné erre a' helyre azt a' módot, mellyet a' madarászok használnak a' him 's nőstény madarak megesmerésére. Ezek t. i. a' madarat két lábainál fogva kezekbe veszik, feltartják, 's ez által a' súly - egyent elvesztett madár előre bukik. A' melly mádár ezen előre bukás alatt farkát letsapja az him, az pedig, a' melly azt fel emeli, nőstény.

3. Az öreg kopó kegyelem kenyeren rágódott az ajtó előtt. Roszszak a' fogaid, — szóla az uraság nyájason veregetvén agg ebe hátát. De biz' Uram — válaszóla az öreg — fogaim még tsak meglehetősek, de a' korpa kenyér egy kevésse szárazatska.

4. A' mi nevelő intézeteink — mond egy német iró — agyag edényt készítő fabrikák; a' fazokas addig forgatja kerekén a' sárt, míg az meg nem kapja a' mesternek tetsző formát, utóljára szépen bemázolja, 's még egy szent írásbeli hellyel is felékesíti, mintha ez a' töréstől meg óltalmazná! — A' minden iránt olly fogékony ifjúi sziv azt veszi legelsőben magába, a' mit szüntelen hall. Nem egedik, hogy más növény nevedjék benne, mint az, a' mellynek magvát belé

vetik. Mert jó földön épen olyan buján nő meg a' dudva, mint teremne a' gabona. — Azonban a' mester-séggel ültetett babonaság kételkedést, 's a' kételkedés végre szakadást szül, melly a' lassanként derülő napnak világa helyett villám sugárokkal, 's gyakran rontva, tűnik elő. Az ifjak ezen megromlásának (!) okát az *idő lelkében* (kor szellem) keresik, és a' mesterek, apraja nagyja, nem győznek elég mogyoró veszőt vágni, hogy a' veszedelmes lelket kiverjék tanítványaikból. Mert a' tsapások alatt mindég irtóztatóbbá nevededik a' rémitő lélek, melly, a' régi mesék sasként, a' romlásnak indúlt nagyok 's kitsinyek máját emésztí. Minden mód, melly annak kiirtására tzéloz, tsak más formákba kényszerítí azt; Proteus módjára jön az ujra elő elébbi tulajdonságait soha sem változtatva; ha egy élet forrását bezártak, a' mellett szaz új fakad; nints mód a' vizözöntől menekedni, és a' setétség felkentei meztelen lelkeiket azon habokban veszítik el, mellyeket ők magok árasztottak tudatlanság, roszszaság, vagy előítélet által.

5. A' mit a' szabadság soha végre nem hajthatott volna, azt a' kényszerítés hajtotta végre, — így ír egy sajtó szabadságáért élő haló, — még pedig minél erősebb, minél hajthatatlanabb, minél jobban kifőzött és elrendelt a' kényszerítés, annál többet használ az. Így a' tudományokban is. A' tudományok virágoztatására legjobb lenne azokat szüntelen való ostrom állapotba tenni, és megtiltani az embereknek, [hogy hárman vagy többen együtt valamelly írást vagy újságot kiadni ne merészeljenek, mint megszokták zivataros időkben tiltani, hogy hárman vagy többen együtt az utszán megállani vagy beszélni ne bátorkodjanak.

6. Cuviernek, minekutána az elébe adott disznó fejét a' mai világból valónak lenni megesmerte, egy ember főhöz hasonló kaponyát adtak kezébe. A' tudós természet vizsgáló sokáig forgatá 's nézegeté a' tsontot, 's végre a' figyelmes várakozásban szendergő tudósokhoz „uraim! — szóla — ilyen kaponya még nem volt kezemben. Tegyük az Urak a' legelső helyre gyűjteményekben, 's betsüljék meg a' kaponyát, mellynek párját ma nem egy könnyen fogják látni. Ez a' megvilágosodás kaponyája, melly állat — mint uraságtok böltsen tudja — a' Palaeothériumok leg ritkább nemei közé tartozik, 's az özönvíz óta többé a' földön nem találkozik.“

E g y r e c e p t.

Hideg lelős embernek használ:
 Ha a' nyelve mindég tisztán áll;
 De jobb ha mi ezt akkor tesszük,
 Midőn magunkban észre vesszük,
 Ha valakire fel lobbantunk,
 'S zavarba jött az indulatunk:
 Mert ritkán van hogy az indulat
 Az okossággal együtt múlat,
 És a' hol az — ezzel nem páros
 A' nyelv is lehet sokszor káros.

R e j t v é n y.

Terjedelmem véghetetlen,
 Még is gégében szorúlok;
 Távolságom mérhetetlen,
 Még is ím orr-végen nyúlok.
 Tűz nélkül is ég egészem,
 Bár a' jégben is tenyészem.
 Még is egy bukáson túl
 Ezt ohajtod birtokul.